

2025-yil, 15-dekabr 21(67)-son

ISSN 2021-9752

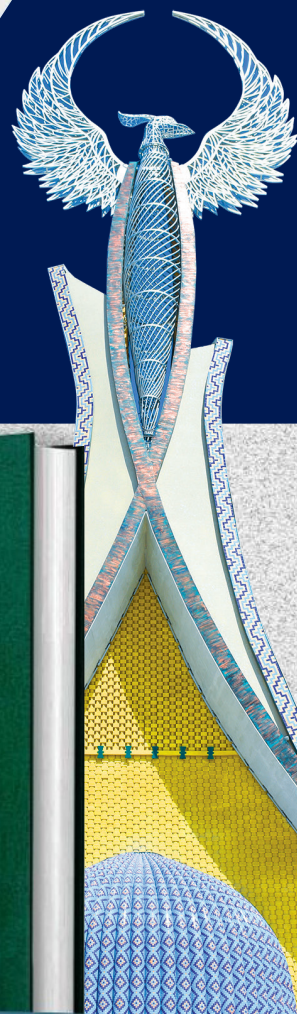
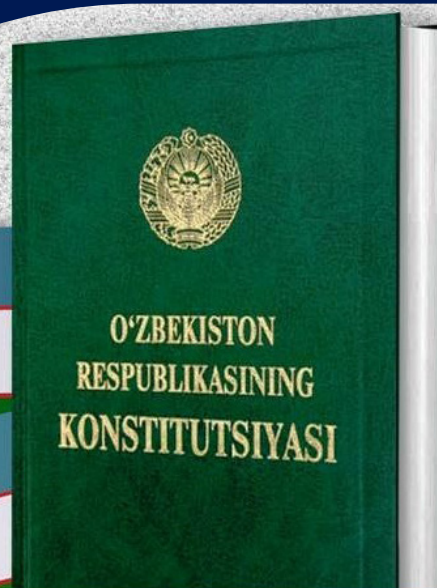
Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Языка и литературы – Language and literature» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

8

**DEKABR –
O'ZBEKISTON
RESPUBLIKASI
KONSTITUTSIYASI
KUNI!**

DOLZARB MAVZU

Muhammad HAYITOV,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tilshunosligi kafedrasini o'qituvchisi
m.hayitov@cspu.uz

HAZINIY SHERIYATIDA TASAVVUF

Annotatsiya: mazkur maqolada Haziniy Xo'qandiy ijodidagi diniy g'oyalar talqini, Qu'roni karim oyatlari va payg'ambarimiz Muhammad Mustafol sollohu alayhi vasallam hadislarining o'rnini ochib beriladi. Shu o'rinda shoir ijodidagi ilohiy ishq va komil inson g'oyasi tarbiyasidagi nuqtalarga ham e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: *Qur'oni Karim, hadislar, tafsir, tariqat, ilohiy ishq, komil inson, tasavvufiy ilm.*

Аннотация: в данной статье раскрывается толкование религиозных идей в творчестве Хазиния Хокандий, а также роль аятов Священного Корана и хадисов Пророка Мухаммада (мир ему и благословение). Особое внимание уделяется божественной любви и идее совершенного человека в духовном и воспитательном наследии поэта.

Ключевые слова: *Коран, хадисы, тафсир, тарикат, божественная любовь, совершенный человек, суфийские знания.*

Annotation: this article explores the interpretation of religious ideas in the works of Haziniy Khoqandiy, highlighting the role of Quranic verses and the sayings (hadiths) of the Prophet Muhammad (peace be upon him). It also draws attention to the aspects of divine love and the concept of the perfect human in the poet's spiritual and educational views.

Key words: *Qur'an, hadiths, tafsir, tariqa, divine love, perfect human, Sufi knowledge.*

Millatimiz qalbi va adabiyotimiz xazinasidan munosib o'rin olgan ruhparvar asarlar sohibi Haziniy Xo'qandiy ijodining asos g'oyasi ma'naviy yuksaklik – inson kamolotini kuylash edi. Haziniy – Qodiriya tariqatining yirik namoyondalaridan biri. Uning ijodida Qur'oni Karim oyatlari va hadislarining o'rnini alohida ahamiyatga ega. Shoir ijodini Qur'oni Karim tafsiri va payg'ambarimiz Muhammad Mustafol sollohu alayhi vasallam hadislariga sharh tarzida bitilgan desak, mubolag'a bo'lmaydi. Masalan:

Rasullar podshohi boshi uzra tojidur "Lavlok",

O'shal Ahmad tufaylidin dedi Odamga: "Karramno".
 [1,56]

Mazkur baytning birinchi misrasidagi "Lavlok" so'zidan "agar sen bo'lmasang olamlarni yaratmas edim" degan hadisning mazmuni anglashilyapti. Hadisning arabcha matni quyidaqicha:

لولاك لما خلقت الأفلاك

Ma'nosi: "Agar sen bo'lmaganingda, falaklarni yaratmas edim".

Bu hadisning isnodi haqida muhaddislar orasida turlicha fikrlar mavjud. Ibn al-Javziy, Suyutiy va boshqa muhaddislar bu rivoyatni zaif yoki uydirma (mavz) deb baholashgan. Xususan, Imom Suyutiy o'zining "Ad-Durar al-Muntathira fi-l-Ahadith al-Mutashahira" asarida bu hadisning isnodi zaifligini ta'kidlaydi.

Ba'zi manbalarda bu hadis Abdurrohman ibn Zayd ibn Aslam orqali rivoyat qilingan deb aytiladi, ammo u zaif roviylardan biri hisoblanadi. Ya'ni shoir Rasululloh sollohu alayhi vasallamni vasf qilib, u zotning hurmati shu darajadagi: "Agar u zot bo'lmaganida koinot yaralmas edi" deydi.

Ikkinchi misradagi "Karramno" so'zi esa Qur'oni Karimning "Al Isro" surasi 70-oyatiga ishora qilinmoqda. Alloh taolo marhamat qilib aytadi:

"Batahqiq, Biz Bani Odamni aziz-u mukarram qilib qo'ydik va ularni quruqliq-u dengizda (ulov-la) ko'tardik hamda ularni pok narsalar ila rizqlantirdik va uni o'zimiz yaratgan ko'p narsalardan mutlaqo Afzal qilib qo'ydik".¹

Bayt mazmunidan Alloh taolo payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) sharafiga olamni yaratganligi va u zotning hurmatidan inson zotini aziz va mukarram qilib qo'yganligi anglashiladi. Mazkur g'azal na't g'azallar turkumiga kiradi. Ma'lumki, na'tg'azallarda payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ning sifatleri vasf qilinadi.

Mumtoz she'riyatimiz badiyatini ta'minlagan vositalardan biri *iqtibos* san'atidir. "Ilm o'zlashtirmoq", "o'zaro foydalanmoq" ma'nolarini anglatuvchi bu san'at asosida ijodkorlar ishqiy va ma'rifiy mazmundagi badiiy mukammal asarlar yaratganlar. Keng ma'noda iqtibos "bir so'z yoki yozuvni bo'lgani kabi yo qisqartirib olmoq. Biridan ilman istifoda etmoq... So'z orasida Qur'oni Karimdan yoxud Hadisi sharifdan yo boshqa maqbul asarlardan bir jumlaning to'liq yoki qisman oz tasarruf ila yoxud tasarrufsiz olinishi"ni anglatadi². Demak, iqtibos san'ati Qur'oni Karim yoki Hadisi ilmi bilan bog'liq bo'lib, ijodkor o'z fikrini asoslashda ana shu ikki manbaga tayanadi. Atoulloh Husayniy bu haqida quyidagi ta'rifni beradi: "Iqtibos mashhur qavlg'a ko'ra, Qur'on yo Hadisdin bir nimani aning Qur'on yoki Hadisdin oling'anig'a ishora bo'lmagan tarzda kalomg'a kiritmaktin iborattur"³. Qur'oni Karim oyatidan yoki hadisi sharifdan bir tayanch so'z, ibora yoki jumla aynan keltiriladi.

1 Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent: HILOL-NASHR, 2024. 441-bet.

2 Куронов Д. Адабиётшунослик луғати. – Т.: Akademnashr, 2010. – Б. 128.

3 Хусайний А. Бадойиъу-с-санойиъ. – Т.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 242.

Iqtibos san'atining go'zal namunalarini Haziniy she'riyatida ko'plab uchratish mumkin. Shoirning "bordur" radifli mashhur g'azalida shunday misralar bor:

Haziniy, bandalikda, bas, yurursan bexabar, g'ofil

"Kiroman kotibayn" kim, xayri sharringni bitar bordur.

Ma'lumki, mumtoz she'riyatning asl mazmun va mohiyatini anglash uchun muborak islom dini ta'limoti ilmi muhim o'rin tutadi. Haziniy ijodida ham ko'rib turibmizki, shoir o'z ijodini bitishda Qur'oni Karim va payg'ambarimiz Muhammad Mustafo sollallohu alayhi vasallamning muborak hadislaridan ta'sirlangan. Baytning birinchi misrasida shoir o'ziga xitob qilib, g'aflatda yurganligini aytib o'tadi va ikkinchi misrada bunga javoban Qur'oni Karimning "Infitor" surasidan iqtibos keltiradi (Kiroman kotibayn). Bu jumla suraning 11-oyatida uchraydi. Alloh taolo marhamat qilib aytadi:

"Ular hurmatli yozib turguvchilardir".

Ya'ni mazkur birlashtirilgan, muhofaza qiluvchi farishtalar, Alloh taoloning huzurida mukarram sanaladilar va bandalarning barcha amallarini yozib turuvchi sifatiga ham egadirlar. Har bir bandaning o'ng tomonidagi farishta yaxshiliklarini, chap tomonidagi farishta esa, yomonliklarini yozib boradi. Ha, zinhor g'aflatda bo'lmanglar...⁴

Islom dini ta'limotiga ko'ra, inson o'z nafsini doim tergap turishi va uni tarbiyalab borishi lozim. Shoir mana shu tarbiya usulini ushbu misrada juda chiroyli tarzda keltiradi va o'z nafsiga qarata: "Ey Haziniy, sen g'aflatda, bexabar yurganing bilan sening amalingni bitib borguvchi farishtalar hech qachon qilayotgan ishingdan g'ofil qolmaydi, bexabar bo'lmaydi", deya o'ziga xitob qiladi. Quyidagi bayt esa Alloh taologa munojot tarzida bitilgan.

Dedi: "Man mota g'ariban..." Rasul,

To musofirlikda o'lsa, borining ko'ksida dog'.

Bu baytda qo'lyozma kamchiligi bois matn tugal emas. Lekin bu o'rinda g'ariblikda o'lgan kishi haqidagi hadisga ishora qilinmoqda.

Ki, "Kulli man alayho fonin" deb sanga xabar berdi

Bu oyat ma'nisini o'ylamaslar askari johil.

Lahad ichra yotursan to qiyomat tongi otguncha,

Egam farmoni birlan surini tortguncha Isrofil.

Birinchi baytning birinchi misrasidagi "Kulli man alayho fonin" jumlasini Qur'oni Karimning "Rahmon" surasining 26-oyati hisoblanadi. Unda Alloh taolo marhamat qiladi:

4 Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent, HILOL-NASHR, 2024. – B. 404.

"(Yer) yuzidagi barcha jonzot foniidir".

Ushbu oyat eng ulkan hayotiy haqiqatni aks ettirganidir. U ham bo'lsa, yer yuzida hech bir jonzotning boqiy qolmasligidir. Bu haqiqat oldida inson ojiz, boshi egik. Uning qo'lidan hech narsa kelmaydi. Navbatma-navbat kelib, birin-ketin ketaveradi. Shunday ekan, o'tkinchi dunyoga berilmay, Allohga ibodat qilishga urinmoq lozim, chunki, faqat Alloh taoloning o'zigina boqiydir.⁵

Bundan ko'rinib turibdiki, shoir dunyo hayotining o'tkinchi ekanligini va uning aldoviga aksariyat johil va bexabar insonlar aldanib qolayotganligini nihoyatda chiroyli, teran misralarda Qur'oni Karim oyatlaridan iqtibos keltirib ifodalagan. Buni o'z o'rnida shoir o'z nafsiga ham eslatib o'tadi.

Keyingi baytda Qur'oni Karimdan biror jumla keltirilmagan bo'lsa-da, lekin bu o'rinda "Zumar" surasining 68-oyatiga ishora borligini ko'rishimiz mumkin. Misradagi lahah – bu qabrning ichki, ya'ni mayit qo'yiladigan qismidir. Sur – cholg'u asbobi. Isrofil esa Qur'oni Karimda nomi zikr qilingan eng ulug' to'rt farishtaning biridir. Alloh taolo marhamat qiladi:

"Va surga puflandi. Osmonlar-u yerda kim bo'lsa qulab o'ldi. Magar Alloh xohlaganlargina qoldi. So'ngra unga yana bir bor puflandi. Bas, to'satdan ular turib intizor bo'lurlar".⁶

Baytning ikkinchi misrasidagi "Egam"dan murod Alloh nazarda tutilmoqda. Ya'ni Alloh taolo to qiyomat kelib, Isrofil (alayhissalom) farishtaga sur chalishni buyurmaguncha, qabr ichida bo'lib turasan, deb nafaqat insonlarni, balki o'z nafsini ham da'vatga tortadi.

Xulosa qilib aytganda Haziniy Xo'qandiy asarlari, yaxlit olganda, hayot qomusiga o'xshaydi. Chunki biror-bir hayotiy masala, insonga xos qadriyat va tuyg'ular, fazilat va illatlar yo'qki, u qalamga olmagan bo'lsa! Haqiqatan ham, hech narsa Haziniyning teran nigohidan chetda qolmagan. Haziniy olam va odam mohiyati haqida ko'p bosh qotirgan, tiriklik va o'lim sabablari ustida muttasil mulohaza yuritgan, inson hayotining maqsadi, ma'no-mazmuni xususida bir umr o'ylagan, tabiat va jamiyat sirlarini o'zicha yechishga intilgan. Eng asosiysi uning ijodi muborak islom ta'limoti bilan to'la to'kis sug'orilgan.

5 Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent, HILOL-NASHR, 2024. B. 13.

6 Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent, HILOL-NASHR, 2024. B. 231.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Haziniy. Devon. – Toshkent: Akademnashr, 2017.
2. Husayniy A. Badoye' us-sanoe'. – T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1981.
3. Ochilov E. Bir hovuch dur. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
4. Qur'onov D. Adabiyotshunoslik lug'ati. – T.: Akademnashr, 2010.
5. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent: HILOL-NASHR, 2024.

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA

Gulchera RAVSHANOVA. TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA SUN'YI INTELEKTDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI.....	120
--	------------

Malika MANSUROVA. BAYON YOZISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR	123
--	------------

Xolisxon AKBAROVA. ASQAD MUXTOR ASARLARIDA TARIX, ASTRONOMIYA, KIMYO SOHASIGA OID TERMINLARNING BIRGA QO'LLANILISHI.....	126
---	------------

Yulduz NURJANOVA. XALQ OG'ZAKI IJODINI O'QITISHDA TURLI YONDASHUV VA METODLAR.....	128
---	------------

Gulxayo ELMURODOVA. BOLALAR AUDIOVIZUAL DASTURLARIDA AXBOROT YETKAZISHNING KOMMUNIKATIV MADANIYATGA ASOSLANGAN ZAMONAVIY MODELLARI.....	130
--	------------

Madina GANIXANOVA. MUHANDISLIK TA'LIMIDA INGLIZ TILI O'QITISH JARAYONIDA MULTIMODAL VA INTERFAOL MATERIALLARDAN FOYDALANISH.....	134
---	------------

Y.R. AZZAMOV. MUSTAQIL TA'LIM KOMPETENSIYASINING TARKIBIY QISMLARI VA RIVOJLANISH MEZONLARI	136
--	------------

Dildora ABDULLAYEVA. NAVOIY ASARLARINI MAKTAB TA'LIMIDA O'QITISH TAJRIBASI: KLASSIK MEROS VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASI.....	138
--	------------

Elmira IBRAGIMOVA. BALALARDA KREATIV PIKIRLEWDI RAWAJLANDIRIW	142
--	------------

Ulbiyke AYMANOVA. BALA TARBIVASINDA OQITIWSHINIŇ ROLI.....	144
---	------------

Iskandar YOQUBOV. Esan ESHQORAYEV. THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON MODERN APPROACHES TO LANGUAGE INSTRUCTION	146
--	------------

TADQIQOTLAR

Surayyo ZIYOTOVA. "MEHROBDAN CHAYON" ASARIDA O'ZLASHMA SO'ZLARINING IFODALANISHI.....	150
--	------------

Dilafruz SOBIROVA. O'ZBEK BOLALAR SHE'RIYATIDA LINGVOPOETIK TAHLILNING ZAMONAVIY METODLARI VA ULARNING TA'LIMIIY AHAMIYATI	154
---	------------

Madixabonu PARDAYEVA. ABDULLA QODIRIYNING TAVSIFIY XARAKTERDA BERILGAN HAJVIY ASARLARIDA OT SO'Z TURKUMINING KO'PROQ QO'LLANILISHI.....	157
--	------------

Zulfiya ZARIPOVA. OTALIK VA FEODAL DAVRLARDAGI AYOL-QIZLAR OBRAZINING TRANSFORMATSIYALANISH XUSUSIYATLARI	160
--	------------

Shaxobiddin MUSAYEV. DAVLAT TILIGA DOIR SIYOSATNI YORITISHDA TAHLILII JANRLARDAN FOYDALANISHNING BA'ZI MASALALARI	163
--	------------

Sobir TUYCHIEV. FRANSUZ VA O'ZBEK TILLARIDA AKT TERMINLARINING STANDARTLASHUVI: NORMATIV JARAYON VA TERMINOLOGIK MUVOFIQLIK.....	165
---	------------

Farida TOSHBOYEVA. XIX-XX ASRLAR RUS VA O'ZBEK ADABIYOTIDA TADBIRKOR OBRAZI BADIYYATI.....	168
---	------------

Gavxarshodbegim XALIMOVA. XOLID HUSAYNIY ASARLARIDA BOLALIK MAVZUSI.....	172
---	------------

Zarnigor ESHIMOVA. ATOYI G'AZALLARIDA FOLKLORIZM	175
---	------------

Muhammad HAYITOV. HAZINIY SHERIYATIDA TASAVVUF.....	177
--	------------

Alfiya BOTIROVA. "FIRDAVS UL-IQBOL"NING O'ZBEK MUMTOZ TARIXII PROZASIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI	179
---	------------

Farida XAKIMOVA. Inobod O'RAZOVA. HOZIRGI O'ZBEK NASRI VA SHODMONQUL SALOM IJODI	182
---	------------

Nargiza JUMAQULOVA. ADABIYOTDA GENDER PRESPEKTIVASINING AHAMIYATI.....	185
---	------------

Kamil MUXAMEDZIYANOV. RONDO SHAKLINING KOMPOZITORLAR IJODIDA RIVOJLANISHI	187
--	------------

Nurjamal KARAMATDINOVA. ABBOZ DABILOV IJODIDAGI FRAZELOGIZMLARDA GIPERBOLA VA LITOTA QO'LLANILISHI	191
---	------------

N.A AMIRQULOVA. FRAZELOGIZMLAR TARKIBIDA QO'SHMA SO'ZLAR DERIVATSIYASI VA STRUKTUR-SEMANTIK KO'CHIMLAR	194
---	------------

Xurshida OLIMOVA. SO'ZLARINING GRAMMATIK KATEGORIYALARI VA TASNIFIY BELGILARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI.....	198
---	------------

Xasan UROKOV. Sug'diyona MARDONOVA. FE'L YASOVCHI QO'SHIMCHALARINING BADIY ASAR YOZISHDAGI AHAMIYATI	200
---	------------